

doc. PhDr. Marek Loužek, Ph.D.

INFORMACE

Recenze – Jan Eichler: Válka a mír ve 20. století

Vojenské rozhledy, 2015, roč. 24 (56), č. 2, s.138–141, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on-line).

Dvě knihy Jana Eichlera k dějinám války a míru ve dvacátém století (Karolinum, 2013, 2014) jsou vynikajícím příspěvkem do české společenskovědné a vojenskohistorické literatury. Autor v nich poutavě líčí střídání válek a míru v uplynulém století. Nezastírá, že ozbrojené konflikty a války provázely lidstvo na jeho dosavadní pouti tak často a v tak velkém rozsahu, že nelze realisticky očekávat, že by do budoucna zmizely.

První kniha „Od Sarajeva po Hirošimu. Válka a mír v první polovině 20. století“ (2013) se zabývá válečnými dějinami první poloviny dvacátého století. První kapitola nabízí teoretická a metodologická východiska. Druhá kapitola nastiňuje první světovou válku. Třetí kapitola diskutuje meziválečné období. Čtvrtá kapitola líčí druhou světovou válku jako nejkrvavější střet mezi expanzivními státy a jejich odpůrci.

Druhá kniha *Od Hirošimy po Bělehrad. Válka a mír ve druhé polovině dvacátého století* (2014) zkoumá dějiny druhé poloviny dvacátého století. První kapitola opět nastiňuje teoretická a metodologická východiska. Druhá kapitola líčí studenou válku jako kolísání mezi pozitivním a negativním mírem. Třetí kapitola vysvětluje hlavní události studené války. Čtvrtá kapitola analyzuje válku a mír v době globalizace.

Práce představuje zajímavý příspěvek k teorii válek a míru: kombinuje historická zkoumání s cennými analytickými postřehy. Nad uplynulým stoletím se zamýšlí ve světle dvou významných teorií, autorů Johna Galtunga a Raymonda Arona. Využívá přitom empirické poznatky vztahující se k tomuto století a k jeho zlomovým událostem. Na příkladu historických událostí testuje základní teorie.

Mezinárodní vztahy se podle Eichlera pohybují v dyadickém pohybu *mír vs. válka*. Válka propuká nebo je zahájena tehdy, když mír už je pro hlavní aktéry nevýhodný nebo neudržitelný. Naopak mír přichází ve chvíli, kdy válka přinesla tak velké ztráty a škody a vyžádala si tolik obětí, že už v ní nikdo nechce pokračovat a všichni ji chtějí ukončit a znovu se vrátit do stavu míru.

Eichler má naprostou pravdu, že základní příčinou válek je věčná konfliktnost, neustálé střetání zájmů na mezinárodní scéně. Proto všechny státy světa neustále zlepšují schopnosti, aby válkám dokázaly zabránit (prostřednictvím diplomacie a uzavírání

aliancí), nebo aby obstály v případě, že už není možné je odvrátit a jde o to nasadit neefektivnější prostředky k dosažení válečných cílů.

Za válku autor považuje takový ozbrojený zápas, při němž je přímo na bojištích zabito nejméně tisíc lidí za jeden rok bojů. Pokud jich je méně, používá raději pojem ozbrojený konflikt. Ať se nám to líbí nebo ne, válka je bohužel jedním z průvodních jevů lidských dějin už proto, že leckdy představovala nejkratší cestu a rovněž nejrychlejší a neúčinnější způsob k naplnění cílů států.

Války autor člení do dvou základních skupin: do první z nich patří války, které jsou vedeny kvůli konkrétním, materiálním zájmům (např. kvůli hranicím, kvůli přírodním zdrojům, získání nových trhů, kvůli obchodním či finančním zájmům apod.). Druhou skupinu představují války s nemateriálními příčinami (např. etnické konflikty, náboženské války apod.).

Zdrojem etnických konfliktů jsou etnické skupiny, které se cítí být spojeny dědictvím svých předků: jazykovými, kulturními nebo náboženskými pouty. Tragickým příkladem byly například války, ve které v 90. letech vyústil rozpad Jugoslávie. K etnickým válkám může vést i snaha národnostních skupin o vytvoření svého vlastního státu nebo připojení k sousednímu státu (např. připojení Sudet k Německu před druhou světovou válkou).

Náboženské války mají kořeny podobné. Eichler argumentuje, že náboženské přesvědčení patří k nejhlubším a rovněž nejčastějším příčinám vzájemné nenávisti. Je spojeno s až bezmeznou vírou v určité ideály a hodnoty, s nesmiřlivostí k jiným přesvědčením a především odhodláním položit za vlastní víru i život. Nejkonfliktnějším náboženstvím dnešního světa je islám.

I přes napáchané zlo se na války po dlouhou dobu nahlíželo jako na jeden ze způsobů, jehož prostřednictvím je možné řešit spory a střety zájmů mezi státy. Např. Carl von Clausewitz (2008) považoval válku za akt násilí, jehož smyslem je donutit protivníka k tomu, aby jednal tak, jak chceme my. Válku považoval za racionální a instrumentální, protože je výsledkem racionální rozvahy politických činitelů a slouží k dosahování národních zájmů.

Podle Eichlera Clausewitzovo pojetí postupně začalo ztrácet na relevantnosti, a to zejména tváří v tvář totálním světovým válkám, které zachvátily svět ve 20. století. Nejsem si úplně jist, že by clausewitzovský náhled na války a jejich roli v mezinárodních vztazích byl překonaný. Nicméně souhlasím s autorem, že ve 20. století sice na jedné straně války propukají méně než v minulosti, na druhé straně jsou ale ničivější, což volá po hlubší reflexi.

Hojnost válek a jejich význam v dějinách lidstva se odráží v jedné významné teorii, kterou je teorie válečných cyklů. Její autoři se nesoustředí na příčiny válek, ale spíše na jejich periodicitu a mezinárodněpolitické důsledky. Připouštějí, že války jsou mimořádně ničivé, ale přesto se domnívají, že budou poměrně často propukávat i v budoucnosti. Všechny aspekty lidské činnosti mají totiž cyklický charakter, včetně válek.

Eichler cituje G. Modelského (1987), který došel k závěru, že za posledních 400 let jsou významné etapy světových dějin vždy ohraničeny válkou, jejichž vítězové mění mezinárodní uspořádání podle svých zásad a potřeb. Vzestup a pád impérií souvisí s jejich válečným nasazením. Modelski tvrdí, že politické dějiny světa se vyvíjejí ve znamení řady etap, kterým dominuje nějaký ústředí činitel či hegemon.

Po uplynutí několika desetiletí se udržování mezinárodního uspořádání stává stále nákladnější, až přesáhne hegemonovy možnosti. S tím sílí vliv revizionistických států,

kteřé se dožadují nového uspořádání a své zájmy prosadí cestou války, aby se po jejím ukončení stali hegemony nového mezinárodního uspořádání. Modelski argumentuje, že takový vývoj se za posledních 400 let pravidelně opakuje.

Panuje naprostá shoda v tom, že mír je žádoucím stavem a protikladem války. Otázkou je, jak míru dosáhnout. Zde se různí pozice idealistické a realistické. Idealisté sází na nadstátní autoritu, která by jednotlivé aktéry kontrolovala a potlačovala jejich sklony k používání síly. Podle realistů každý stát usiluje o to, aby měl k dispozici nástroje vojenské síly a nedílně s tím i sklony k jejich používání.

Idealistický přístup klade rozhodující důraz na společné hodnoty, normy a postupy při vytváření mezinárodního mírového uspořádání. Proto sází na kolektivní úsilí a mezinárodní spolupráci při zachování míru. Takový přístup dobře odpovídá teorii i praxi bezpečnostních vztahů mezi demokratickými státy, které očekávají, že čím více je světě demokracie, tím lépe pro mezinárodní bezpečnostní spolupráci i mír.

Eichler si nezastírá, že idealistický přístup má dvě zásadní úskalí. Prvním z nich jsou vztahy mezi demokratickými státy na jedné straně a nedemokratickými nebo dokonce diktátorskými státy na straně druhé. John Mearshheimer namítá, že v konkrétních situacích bývá těžké odlišit mezi agresorem a obětí, v řadě případů mohou státy váhat s připojením se ke koalici, vytvořené proti státu označenému za agresora, v jiných případech může být agrese jedinou možností, jak zabránit vzestupu státu, který znamená hrozbu pro své sousedy.

Druhé úskalí idealistického přístupu představují vzájemné vztahy mezi nedemokratickými a diktátorskými státy. Ty mají hodně daleko od života v míru a vzájemné spolupráce. Jejich vzájemná bezpečnostní spolupráce se omezuje na období, v nichž čelí společným hrozbám. Mnohem častější formou jejich vzájemných vztahů jsou střety zájmů nebo dokonce válka.

Realisté nenahlízejí na mír jako na něco trvalého, ale považují jej za dočasné uspořádání, jehož pevnost a délka trvání závisí na rovnováze sil mezi hlavními hráči, ne-li dokonce přímo na síle vlivu hegemonu. Protože neexistuje žádná nadstátní autorita, která by mohla zabránit tomu, aby státy zahajovaly války, je každý mír spíše přechodným stavem a trvalý mír spíše zbožným přáním.

Teorie rovnováhy sil vychází z předpokladu, že v anarchickém prostředí mezinárodní politiky, kde neexistuje žádná nadstátní autorita, se každý stát snaží zabránit tomu, aby mu jiný stát vnucoval svou vůli, aby jej nutil chovat se jinak, než chce on sám, nebo aby postupně silil jeho vliv v některé části světa. V takové situaci bude stát mobilizovat všechny své zdroje, aby nátlaku odolal (vnitřní vyvažování).

Osobně je mi bližší přístup realistů, podle nichž rozhodnutí pro válku je výsledkem racionálního rozhodnutí nejvyšších politických činitelů. Na počátku války je vědomé rozhodnutí vycházející z kalkulace, podle níž je pro dosažení cílů válka vhodnějším nástrojem než mír. Hlavním aktérem mezinárodních vztahů je národní stát, který hájí především vlastní zájmy. Základem pro přežití každého státu je moc a síla. Mezinárodní mír je pak výsledkem toho, jaké je postavení a vliv států v mezinárodním prostředí.

Eichlerovy monografie vycházejí z holistické teorie, podle níž chování, zájmy či identita zkoumaných aktérů jsou silně ovlivněny či dokonce vytvářeny strukturou. Osudy válek a míru byly v jednotlivých obdobích minulého století předurčovány jednak mezinárodním uspořádáním, jednak silou a ambicemi jednotlivých aktérů. Upřednostnění holistické teorie však neznamená, že by se tak stalo na úkor individualistických přístupů.

Náležitá pozornost je věnována i vysvětlení motivace a jednání klíčových politických osobností, zejména prezidentů USA (W. Wilson, F. D. Roosevelt, J. F. Kennedy, H. Truman, R. Reagan), premiérů významných evropských zemí (např. Velké Británie a Francie), ale diktátorů jako Stalin či Hitler, kteří přijímali zásadní rozhodnutí na poli zahraniční a bezpečnostní politiky.

Obě knihy Jana Eichlera o válce a míru ve dvacátém století bychom měli pozorně číst. Autor výborně kombinuje znalosti mezinárodních vztahů a historie. I když on sám inklinuje spíše ke konstruktivismu a liberálnímu idealismu, z jeho knih mohou plodně čerpat i ti, kdo mají blíže k realistickému přístupu. Obě knihy lze doporučit nejen pro odbornou, ale i laickou veřejnost.

Literatura:

ARON, R.: *Historie XX. století*: Praha, Academia 1999.

CLAUSEWITZ, C. von: *O válce*: Praha, Academia 2008.

EICHLER, J.: *Od Sarajeva po Hirošimu. Válka a mír v první polovině 20. století*: Praha, Karolinum 2013. 228 stran, ISBN 978-80-246-2179-1

EICHLER, J.: *Od Hirošimy po Bělehrad. Válka a mír v druhé polovině 20. století*: Praha, Karolinum 2014. 272 stran, ISBN 978-80-246-2251-4

MODELSKI, G.: *Long Cycles in World Politics*: London, Macmillan 1987.